
muzeyi-pokazhut-vytvory-z-lozy-studentiv-volynskogo-fahovogo-koledzhu-kultury-i-mystetstv/ (дата звернення: 05.09.2022).

18. У луцькому музеї оцифровують рушники. URL : <https://www.volynpost.com/news/205277-u-luckomu-muzei-ocyfrovuyut-rushnyky-video> (дата звернення: 08.09.2022).

УДК 069.6

*Валентина Надольська,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

СЕРЕДОВИЩНИЙ МУЗЕЙ ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА АКТУАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТУ

У статті висвітлюються теоретичні та практичні аспекти функціонування середовищних (живих) музеїв; звертається увага на їх включеність безпосередньо до життєдіяльності населеного пункту, ландшафту або реального соціально-побутового об'єкту. Зроблено висновок про важливість діяльності такого типу музеїв для подальшого розвитку вітчизняного музейництва.

Ключові слова: середовищний музей, живий музей, екомузей, нова музеологія, музейна справа, комунікація, історико-культурна спадщина, нематеріальна спадщина.

Як соціокультурний феномен музей у своєму становленні і розвитку пройшов декілька етапів. Відповідаючи на виклики суспільства, змінюючи свої функції та форми роботи з відвідувачами, у кожному історичному епоху він трансформував свою діяльність у напрямку якнайширшого врахування ставлення громадськості до історико-культурної спадщини та потреб її збереження, дослідження, популяризації. Рубіж ХХ і ХХІ ст. став часом зростання ролі музеїв у соціокультурних процесах, переосмислення концепції музею, удосконалення національних музейних мереж та активізації їх соціального впливу. Більш активно почала виявлятися унікальна роль музеїв в інтеграційних процесах розвитку суспільства. Вони отримують все більший розвиток у різних країнах і в світі, утворюючи нові організаційні структури, які розробляють спектр культурно-освітніх програм для найширшої музейної аудиторії. Потреба аналізу відповідних напрацювань у музейній галузі та визначення можливих шляхів їх використання для розвитку вітчизняного музейництва актуалізують тему дослідження.

Середовищний музей як соціокультурне явище вивчається зарубіжною та вітчизняною історіографією з останньої третини ХХ ст. У працях музеологів М. Каулен, М. Мастениці, П. Глушкової розглядаються теоретичні аспекти проблеми. Практичний досвід роботи середовищних музеїв аналізується у розвідках М. Брич, С. Дичковської, Л. Дорошенко, О. Жукової, В. Калініченко, О. Ремшило-Рябчинської, І. Сольоної, М. Авдєєвої та ін. До характеристики середовищного музею як феномену сучасних культурних індустрій у низці публікацій та дисертаційному дослідженні звертається Г. Новікова. Фрагментарно теорія та практика середовищних музеїв висвітлюється в узагальнювальних дослідженнях, присвячених сучасному музейному світу. Загалом автори намагаються з'ясувати особливості середовищного музею як соціокультурної інституції збереження й популяризації матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, форми активної

взаємодії з громадою.

Дослідження місця і ролі середовищного музею у культурному житті суспільства лише започатковане новітньою історіографією. Тому автор ставить перед собою завдання проаналізувати його діяльність як форму збереження та актуалізації історико-культурного ландшафту, перспективи використання досвіду, набутого зарубіжними середовищними музеями, у вітчизняному музейництві.

Середовищний музей є одним із типів музеїв, що динамічно розвивається, надаючи широкий спектр можливостей для освіти, розваг, рекреації, комунікації. Названий тип був виділений та теоретично обґрунтований музеологом М. Каулен як відмінний від традиційних колекційного та ансамблевого музеїв. В основі діяльності колекційного музею лежить зібрання рухомих матеріальних предметів [7, с. 203]. Формування ансамблевого музею пов'язане з музеєфікацією нерухомих об'єктів культурної спадщини [2, с. 393]. Натомість середовищний музей базується на музеєфікації історико-культурного та природного середовища з усіма рухомими, нерухомими і нематеріальними об'єктами, а також людьми, котрі населяють територію та здійснюють на ній різні види діяльності [2, с. 87]. Таким чином середовищний музей передбачає музеєфікацію всього історико-культурного ландшафту загалом – територіально-локалізованого предметно-просторового оточення людини, що поєднує в собі об'єкти культурної і природної спадщини: історичні поселення, історико-культурні ландшафти, поодинокі об'єкти природної та культурної спадщини, як матеріальні, так і нематеріальні [6, с. 232].

До середовищних музеїв М. Каулен відносить живі музеї та екомuzeї. Особливість їх полягає у тому, що історико-культурне середовище музеєфікується в них не статично, а динамічно. Живим музеєм називають середовищний музей, що зберігає об'єкти матеріальної і нематеріальної спадщини в звичному для них природному та історико-культурному середовищі в умовах підтримки їх початкових функцій та постійної актуалізації [6, с. 188]. Термін уведений до наукового обігу у 1917 р. музеологом Дж. К. Данном, який підкреслював, що цей музей перебуває у тісній взаємодії з місцевим населенням, завдяки чому забезпечується збереження функціонуючої традиції, її подальший розвиток [3, с. 17].

Екомuzeї – це музей, «створений для комплексного забезпечення збереженості, відновлення, вивчення та публічного представлення цілісних територіальних комплексів культурної та природної спадщини, матеріальних і духовних цінностей у їх традиційному історичному середовищі» [1, с. 61]. Принципи організації екомuzeїв, форми та методи їхньої роботи були теоретично осмислені у «новій музеології». Термін екомuzeї запропонував Ю. де Варін-Боан. Одне з найбільш ємних та образних визначень екомuzeю дав французький музеєзнавець Ж. А. Рів'єр, який розробив теоретичні аспекти екомuzeології: «Екомuzeї – дзеркало, в якому люди можуть побачити і дізнатися про себе, а також набути знання про місцевість, в якій вони проживають, і про тих, хто жив тут раніше, незалежно від того, існувала спадкоємність поколінь чи ні. Приїжджі також отримують можливість глянути в це дзеркало, краще познайомитися з працею, традиціями місцевого населення і перейнятися повагою до нього. ...Екомuzeї не замикається в собі, а активно взаємодіє з навколишнім світом» [5, с. 3]. В екомuzeї об'єкти історико-культурної спадщини не вилучаються з природного середовища, а використовуються за первісним призначенням. Відмінною особливістю екомuzeю, окрім того, що він зберігає спадщину в її розвитку, є те, що зберігачами цієї спадщини виступають носії традиції, місцеві жителі.

Музеолог Ю. де Варін запропонував порівняння музею традиційного та екомuzeю, яке наочно демонструє новаторство останнього. Характеристикам «колекція – будівля – публіка», що детермінують музей традиційний, французький спеціаліст протиставив

тріаду «спадщина – місце – населення», котра описує сутнісні особливості екомузею. Розвиваючи свою позицію, Ю. де Варін стверджував: «Новий музей відрізняється від традиційного тим, що робить акцент на території (пам'ятному місці, довкіллю), а не на будівлі; на спадщині, а не на колекції; на громаді, а не на публіці. Саме територія визначає та часто дає назву музею» [9, р. 11].

До визначення переваг екомузеїв (на прикладі установ, що розвиваються поряд з Бурштиновим шляхом – Музеї у Лянцкороні, Баб'їй Гурі, Опатув-Іванісці) звернулася й польська дослідниця Барбара Кажор (Barbara Kazior). На її думку, їх метою є захист та популяризація культурної спадщини, що забезпечується шляхом залучення місцевих громад. Мотивацією створення і діяльності таких установ виступає покращення якості життя та стимулювання урівноваженого розвитку громади. Дослідниця виокремила сутнісні ознаки даного закладу:

- екомузеї базуються на принципі *in situ*, забезпечуючи музеєфікацію традиційного життя на місці, і є способом збереження, культивування та експонування культурних надбань;

- екомузеї базуються на автентичних елементах спадщини, сприяючи їх переосмисленню та актуалізації;

- екомузеї створюються та управляються «знизу» (громада створює місцеву/ регіональну організацію або установу);

- екомузеї пропагують технології і транспортні засоби, сприятливі для навколишнього середовища;

- екомузеї інтегрують всі основні елементи, які входять до їх структури;

- екомузеї допомагають сприяють зміцненню національної самосвідомості та активізації місцевих громад;

- екомузеї створюються і розвиваються на партнерській основі місцевого рівня [8].

Сутнісні ознаки середовищних музеїв також розкривають «принципи Ліужі», розроблені китайськими музейниками у середині 1990-х гг. для таких установ, відкритих у відсталих сільськогосподарських районах із чисельними етнічними меншинами. Ці принципи полягають у наступному:

- Мешканці сіл є єдиними носіями своїх культур. Вони мають право їх інтерпретувати та узаконювати.

- Культурний сенс цінностей може бути визначений лише людським сприйняттям та інтерпретацією, що ґрунтуються на знанні.

- Участь публіки – фундаментальний закон для музеїв. Культура – загальна та універсальна цінність, яка має керуватися демократично.

- При виникненні конфлікту між туризмом та збереженням культури, пріоритет отримує культура. Справжня спадщина не може продаватися, але виготовлення якісних сувенірів, що спирається на місцеве ремесло, має заохочуватися.

- Серйозна увага приділяється всеосяжному довгостроковому плануванню. Економічних мотивів, які мають короткостроковий характер і руйнують культуру, у довгостроковій перспективі необхідно уникати.

- Збереження культурної спадщини має бути інтегроване в ансамблевий підхід до оточення. Особлива увага має приділятися традиційним технікам та матеріалам.

- Відвідувачі мають моральний обов'язок вести себе шанобливо щодо культурних цінностей. Вони мають дотримуватися кодексу поведінки.

- Немає загальних критеріїв для екомузеїв. Вони відрізняються залежно від особливих культур та ситуації громади, яку вони представляють.

- Соціальний розвиток – необхідна умова для створення екомузеїв у серці

«живих» громад. Добробут жителів має покращуватися, не шкодити традиційним цінностям [4, с. 267].

Аналізуючи китайський досвід функціонування середовищних музеїв, Ю. де Варін обґрунтував необхідність перетворення такого типу установ на справжні «національні культурні центри», центри документації та дослідження спадщини регіону, які мають вести свою роботу в тісному взаємозв'язку із університетами та іншими науковими установами країни [10].

Середовищні музеї є складною організаційною структурою, яка включає низку ключових елементів. Зокрема, це інформаційний центр, який є відповідальним за координацію, розвиток, просування, створення нового музейно-туристичного продукту, а також проведення дослідницької, видавничої, документальної та інформаційної діяльності. Середовищний музей це завжди сукупність розташованих на його території об'єктів культурної спадщини, які говорять про характер та унікальність регіону. До них належать, зокрема, костели, замки, садиби, каплиці, характерні забудови, ареали розташування місцевих видів флори і фауни, місця для огляду, геологічні пам'ятки і т. д., залежно від можливостей презентації певного регіону. «Живу» презентацію спадщини складають майстер-класи і демонстраційні покази, під час яких народні умільці та ремісники демонструють творчий та виробничий процес, окремі аспекти традиційної життєдіяльності населення, що дозволяє зберігати й актуалізувати нематеріальну культурну спадщину.

Зручний зв'язок між об'єктами забезпечує мережа маршрутів. Середовищні музеї пропагують екологічно чисті засоби пересування, у зв'язку з цим пріоритети надаються пішохідним маршрутам, велосипедним доріжкам, кінному та водному транспорту. Задля підвищення привабливості, розширення уваги до музею організуються циклічні і разові свята, які знайомлять відвідувачів з місцевими звичаями і традиціями.

Модель середовищного музею є перспективною для розвитку вітчизняного музейництва. Проведення в Україні низки реформ, зокрема адміністративно-територіальної, зміни у системі фінансування адміністративних одиниць висувають перед громадами нові виклики. Тому музеєфікація ландшафтів, культурних та природних територій, історичних поселень може допомогти громадам частково розв'язати проблему працевлаштування місцевого населення, сприятиме розвитку традиційних занять, поповненню бюджету коштами, довгостроковому плануванню розвитку території, збереженню і популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини регіонального рівня, відкриттю її завдяки розвитку туризму широкій аудиторії відвідувачів.

У пошуку нових форм роботи з різновіковою аудиторією до моделі середовищного музею можуть звернутися й місцеві українські музеї, що сприятиме перетворенню їх із статичних експозиційних установ у центри культурного життя територіальних громад завдяки активній участі населення в усіх напрямках їхньої діяльності, зацікавленні історико-культурним ландшафтом екскурсантів і туристів.

Таким чином, середовищні музеї як форма збереження та актуалізації історико-культурного ландшафту у сучасному музейному світі вирізняються низкою особливостей та переваг щодо можливостей взаємодії із різновіковою музейною аудиторією. Вони забезпечують взаємозв'язок поколінь, оскільки вивчається вся історія певної території, усі періоди освоєння людиною цього простору. Це можливість бути і музеєм часу, подібно до традиційної музейної установи, і музеєм простору, який музеєфікує та інтерпретує його. Такі дослідницькі завдання продиктовані спрямованістю середовищного музею на розв'язання соціально-економічних завдань, що стоять перед територіальними громадами: лише знаючи та розуміючи минуле, спираючись на його досвід і традиції, громада здатна

вирішувати сучасні проблеми, грамотно планувати майбутнє.

Джерела та література:

1. Глушкова П. В. Классификация музеев под открытым небом в аспекте актуализации нематериального культурного наследия. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2015. № 1 (61). Т. 1. С. 59–63.
2. Каулен М. Е. Музеефикация историко-культурного наследия России. Москва: Этерна, 2012. 432 с.
3. Каулен М. Е. Музей и наследие. *Музей*. 2009. № 5. С. 10–19.
4. Куклинова И. А. Экомузей – музей времени и пространства: западноевропейский образец и восточная модель. *Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*. Санкт-Петербург. 2010. № 190. С. 263–269.
5. Ривьер Ж. А. Эволюционное определение экомузея. *MUSEUM*. 1985. № 148. С. 2–3.
6. Российская музейная энциклопедия: в 2 т./ Мин-во культуры РФ, Российский ин-т культурологии, Ин-т «Открытое общество» (Фонд Сороса); Гл. ред. А. А. Сундиева; Ред. Э. В. Расшивалова; Сост. М. М. Кленина, О. В. Кульбачевская; Худож. А. Ю. Никулин, А. Е. Смирнов. Москва: Прогресс; Рипол Классик, 2001. Т. 1: А–М. 416 с.
7. Российская музейная энциклопедия: в 2 т. / Мин-во культуры РФ, Российский ин-т культурологии, Ин-т «Открытое общество» (Фонд Сороса); Гл. ред. А. А. Сундиева; Ред. Э. В. Расшивалова; Сост. М. М. Кленина, О. В. Кульбачевская; Худож. А. Ю. Никулин, А. Е. Смирнов. Москва: Прогресс; Рипол Классик, 2001. Т. 2: Н–Я. 436 с.
8. Kazior Barbara. Heritage and Ecomuseums URL: <http://www.greenways.by/index.php?content&id=34&lang>.
9. Maggi M., Falletti V. Ecomuseums in Europe: What they are and what they can be. Istituto ricerche economico-sociali del Piemonte, 2000. P. 11. URL: <http://www.213.254.4.222.cataloghi.pdfires.535.pdf>.
10. Rong Xiaoning Ecomuseums in Guangxi : Establishment, Exploration and Expectations. URL: http://www.interactions-online.com/page_news.php?id_news=173&filtre_visu=5&pr.

УДК 069.68:908](477.82)

Валентина Машилай,
завідувачка відділу музейного розвитку
та екскурсійного забезпечення
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк;

Адріана Зогуля,
молодша наукова співробітниця
науково-експозиційного відділу
давньої, середньовічної та нової історії Волині
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

СПІВПРАЦЯ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ З ГРОМАДСЬКИМИ, МИСТЕЦЬКИМИ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У статті висвітлена співпраця музею з громадськими, мистецькими та волонтерськими організаціями як форма музейної комунікації. Така взаємодія дозволяє музею виробити нові